

KIBRIS AĞZI ÜZERİNE HAZIRLANAN SÖZLÜKLER VE BU SÖZLÜKLERDEKİ YÖNTEM SORUNLARI

Gürkan GÜMÜŞATAM*

ÖZET

Bu çalışmada Kıbrıs Türk ağzı sözlükleri tanıtılmıştır. Ayrıca bu sözlüklerdeki yöntem yanlışları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Türk ağzı, ağız sözlükleri, yöntem sorunları.

ON THE TURKISH CYPRIOT DIALECTS DICTIONARIES AND PROBLEMS OF THIS GLOSSARY METHODS IN

ABSTRACT

In this study, the Turkish Cypriot dialect dictionaries were introduced. Moreover, methods have been identified incorrectly.

Key Words: dialect of the Turkish Cypriot, dialect dictionaries, method of false.

Türkiye Türkçesinin bir kolu olan, ancak Türkiye'den ayrı coğrafyada gelişim gösteren ve belki de en çok ilgi çeken ağızlardan biri Kıbrıs Türk ağzıdır. Uzun yıllar kapalı bir yaşam sürmüş Kıbrıs Türk halkının dilinde yan katman etkisine rağmen benimsenmiş olan dil bilinci (Kabataş 2005, 223) söz varlığındaki zenginliğin korunmasını sağlamıştır. Ancak, Adada yaşanan çatışmalar ve göçler; 1974 sonrasındaki nüfus mübadelesi ve Türkiye'den Kuzey Kıbrıs'a nüfus akışı, Kıbrıs ağzında yeni gelişim ve değişimleri başlatır.

*Öğretim Görevlisi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Yeni Türk Dili, gurkan.gumusatan@emu.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Dinamik yapıya sahip olan dilin doğasına uygun bu türden değişimler her zaman gözlemlenebilir.

Belli bir standart dilin yanı başında varlığını sürdüren ağızların ondan etkilenmesi, ölçünlü dile yaklaşması bilinen, kabul edilen bir gerçektir. Eğitim ve öğretim kurumlarının yaygınlaşması, kitle iletişim araçlarının Kıbrıs Türkü'nün yaşamına girmesi dilinde de kendisini göstermeye başlamıştır. Standart Türkçeye yaklaşma sürecindeki Kıbrıs ağzının halen ses, biçim, cümle ve anlam açısından dikkate değer unsurlar barındırdığı üniversitelerin ilgili anabilim dallarınca yürütülen tezler ve araştırmacıların incelemeleriyle ortaya konmaktadır.

Değişim sürecindeki Kıbrıs ağzının söz varlığı yok olmadan önce belirlenmelidir. Bunun farkındalığıyla kimi araştırmacılar değişik içerik ve hacimde sözlük çalışmaları yapmışlardır. Bu yazıda başlıca amaç Kıbrıs ağzının söz varlığını tesbit etmeye yönelik olarak hazırlanmış sözlükleri tanıtmak ve bu sözlüklerde karşılaşılan yöntem sorunlarına değinmektir. Böylelikle ileride hazırlanacak daha kapsamlı bir çalışmada aynı hatalara düşülmesinin de önüne geçilecektir.

TDK, internet sayfasında kullanıcıların erişimine açmış olduğu Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'ne Kıbrıs'ta hazırlanmış sözlüklerdeki malzemeyi aktarmamıştır. Burada ulaşılabilen malzeme sadece Kıbrıs ağzından Derleme Sözlüğü'ne giren sözcüklerle sınırlıdır. Yayınlanan Kıbrıs ağzı sözlüklerin pek fazla bilinmemesi maalesef bu sahada çalışacak olanların önünde engel oluşturmaktadır. Bu yazıyla beraber hem ilgili sözlükler bilim dünyasının bilgisine sunulacak hem de bu sözlüklerde ne türden sorunlarla karşılaşılabileceği konusundaki uyarıları görülecektir.

Kıbrıs'ta konuşulan Türkçenin söz varlığını belirlemek için yapılan çalışmaların geçmişi aslında kırk yıl kadar geriye dayanır. 1959 yılında Hasan Eren'in bizzat Kıbrıs'a gelerek yaptığı saha çalışması ve derlediği sözcükler bu konuda bir ilk olarak son derece önemlidir. Adadaki nüfus yapısının değişmesinden önce, dış dünyaya kapalı ortamda yaşayan halkın ağzından derlediği sözcükleri köken bilgisi açısından değerlendiren H. Eren, çalışmasıyla¹ Kıbrıs ağzının söz varlığına ilişkin ilk duyuruyu yapmış olur. "Kıbrıs ağzı" terimi de ilk kez Hasan Eren tarafından bu çalışmada anılmıştır.

¹ Eren'in bu çalışması iki kez yayınlanır: Hasan Eren (1963). "Kıbrıs'ta Türkler ve Türk Dili", Onuncu Türk Dili Kurultayı Bildirileri, s. 37-50; Hasan Eren (1971). "Kıbrıs Ağzının Kökeni", **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü = Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri**, seri I, sayı A2, s. 347-359.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Türkiye'deki yüksek öğretim kurumlarında öğrenim görmeye başlayan Kıbrıslı öğrencilerin ağız özellikleri Eren'in ilgisini çekince, araştırmacı, 1959 yılında Ada'ya gider. Eren, Kıbrıs'ta bulunduğu üç ay içinde Abohor (Cihangir)², Fota (Dağyolu), Görneç, Sinde (İnönü), Poli³, Konedra (Gönendere), Çatoz (Serdarlı), Lefkoşa, Gaziviran (Gaziveren), Bladan (Çımarlı), Agrida (Ağırdağ) bölgelerinden sözcük tespiti yapar. Belirlediği sözcükleri kökenbilgisi açısından değerlendirerek bunların özellikle de Konya, İçel, Antalya, Alanya gibi ağızlarla ortaklığını görür ve fetihten sonra adaya bu bölgelerden nüfus aktarımı yapıldığını söyler (Eren 1963, 50).

Hasan Eren çalışmasında toplam otuz dört sözcüğün köken bilgisi üzerine değerlendirmelerde bulunarak onları Türkiye Türkçesi ağızlarıyla karşılaştırır. Bu çalışmada verilen başlıca sözcükler şunlardır:

“andız, ang, avınmak, aydınmak, azgan, bayda, bizlengiç, çaltı, çelengi, çi'BBana, çilte, çingil, çomak, çört, garaco'çço, göver, harkit, kirkinci, koşmar, küpdüşen, say, selmin, senit, seyrek, talvar, tey, tor, toru, ucumak, uğra, utaşmak, ülemez, ülük, yıldamcı”

Aynı yazıda Hasan Eren, ileride müstakil bir yayınlı Kıbrıs ağzından derlediği sözcükleri yayınlayacağını söylese de böyle bir çalışmayı gerçekleştirmemiştir.

Kıbrıs ağzından derlenen sözcüklerin de yayımlandığı ikinci önemli çalışma Derleme Sözlüğü'dür. 1952-1959 yılları arasında gönderilen fişlerin değerlendirilmesi ve daha önceden yayımlanan sözlükteki (Derleme Dergisi) hataların düzeltilip genişletilmesiyle oluşturulan bu sözlükte Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında Kıbrıs, Kerkük, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya'dan da derlenen malzemeye yer verilir.

Derleme Sözlüğü'nden edindiğimiz bilgiye göre Taner Baybars 15 fiş, Baf'tan Mehmet Remzi Bozer 200 ve Zihni İmamoğlu 75 fiş, Larnaka ve Mağusa'dan Hüseyin Hüsnü Kişi 600, Larnaka ve Lefkoşa'dan Behzat Gürsel 50, Leymosun'dan (Limasol) Ali Rıza Hilmi Bahçecioğlu ve Mithat Berberoğlu yirmişer fiş, Mağusa'dan Talât Yurdakul 50 fiş (TDK 1999, LV) gönderir. Dikkat edilirse gönderilen fişlerin bir bölümü 1974 sonrasında Güney Kıbrıs'ta kalmıştır ve artık bu bölgelerde Türkler yaşamamaktadır.

² Verilen yerleşim yerlerinin adları sonradan değiştirilmiştir. Parantez içindekiler günümüzdeki resmî adlarıdır.

³ Bugün Güney Kıbrıs'ta (Baf) kalmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Kıbrıs'tan gelen 1030 fişin de yer aldığı on iki ciltlik bu sözlükte, bazen sözcüğün derlendiği köy veya kasaba adı verilirken, kimi zaman *Kıbrıs* şeklinde belirtilmekle yetinilmiştir. Dikkat edildiği üzere sözlükte Kıbrıs ağzına ait olan malzeme 1974 öncesine, Ada'nın ikiye ayrılmasından evveline, aittir. Bunun için de kimi bölgeler günümüzde Güney Kıbrıs'ta kalmıştır ve artık oralarda Türkler yaşamamaktadır. Bu yönüyle sözlük Kıbrısın demografik yapısı değişmeden önceki söz varlığına tanıklık yapmasıyla önem taşıyan bir yandan da içerisindeki bilgilerin güncellenmesi gereğini ortaya koyar. Yeni eklemelerle geliştirilen ve TDK'nin Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü olarak internette kullanıcıların hizmetine açtığı sayfada halen aynı bilgilerin yer alması araştırmacıları yanıltabilmektedir.

Derleme Sözlüğü'nün hazırlanırken Kıbrıs'tan fişleri hazırlayıp gönderen kişilerin derleme konusunda ne kadar yeterli oldukları kuşku konusudur. Ayrıca verilen açıklamaların da sözcüğün sözlük anlamını ne derece karşıladığı ya da fişleri değerlendirenlerin ne kadar dikkatli davrandığı yine tartışmaya açıktır. Öte taraftan Derleme Sözlüğü'ndeki bilgilerin Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü'ne aktarımını yapanlar sözlükteki düzene ne derece dikkat göstermişlerdir? Derleme Sözlüğü'nde doğru şekilde geçmesine rağmen Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü'ne hatalı olarak aktarılan şu maddeye bakalım:

[karnapa -1]⁴

1. Kaneppe, bank.

*Artova -**Tokat**

Tavşanlı *Hafik, *Gemerek -**Sivas**

-**Yozgat**

-**Kayseri**

Yeniköy *Ereğli -**Konya**

-**Kıbrıs**

2. Şişman adam.

Karahalil *Havza -**Samsun**

-**Niğde**

Kıbrıs ağzında *ğarnappa/ ğarnabba/ karnappa* (Hakeri 2003, 109); (Kabataş 2007, 260) biçiminde telaffuz edilen sözcük 'şişman kişi' anlamında bilinirken nedense söyleyişine dikkat edilmeden sözlüğe alındığı gibi, anlamı da karıştırılmıştır. 'kanara'

⁴ <http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=karnapa>

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

maddesine gönderme yapılmasının ardından diğer söyleyiş biçimleri yörelere göre sıralanır. Sözlükteki bu bilgi internet ortamındaki Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü'ne aktarılırken yanlışlıkla 'kanara' ana maddesinde verilen açıklama yerine onun bir üstünde geçen maddenin 'kanapa' anlamı verilmiştir. Ancak, sıralanan yöreler 'kanapa' maddesinde değil, '[karnapa I]' altındakilerdir.

Üstte verdiğimiz sözcükle ilgili Derleme Sözlüğü'nde geçen bir yanlış ise 'kanara (1)'in ikinci açıklamasındadır.

kanara (I)...

2. Başiboş ve obur köpek. (Saray-Çkr.; -Yz.; Salkuma, Zencidere – Ky.; -Kn.; -Kıbrıs) (TDK, 1993: 2617-2618).

Kıbrıs ağzında 'ğanara' biçiminde gördüğümüz sözün iki anlamı vardır. Bunlardan Derleme Sözlüğü sonrasında hazırlanan Kıbrıs ağzı sözlüklerine geçmiş olanı 'Kötü yer'dir (Hakeri 2003, 107), (Kabataş 2007, 253). Yaptığımız saha çalışması sonucu bir diğer anlamının (mecaz olarak) ise 'Başkasının malını çalan kimse, hırsız.' olduğudur. Derleme Sözlüğü'nde verilen açıklamanın Kıbrıs'ta bilinmediğini anlıyoruz. Bu sözlük hazırlanırken fişlerin karışmış olabileceği düşünülebilir.

Derleme Sözlüğü ele aldığı malzeme itibariyle geniş bir coğrafyanın ağzlarındaki söz varlığını içerir. Bu yönüyle coğrafi ölçütleri esas kabul edip sınıflandırmaya gideceksek Derleme Sözlüğü'nün genel ağız sözlüğü olduğunu dile getirmeliyiz. Ancak Türkiye Türkçesi ağzıları içinde halen yaşayan birçok sözcüğün Derleme Sözlüğü'ne de girmediğini yapılan çalışmalardan⁵ gözlemleyebiliyoruz. Dar bir bölgenin veya belli bir ağız grubunun sözlükleri bu konuda daha zengin malzeme sunmaya elverişlidir (Demir 1999, 67-68). Onun için üzerinde durduğumuz Kıbrıs ağzı sözlükleri Derleme Sözlüğü'ne göre, bu ağza ait daha zengin malzeme içerir.

Kıbrıs ağzından Derleme Sözlüğü'ne girdiğini belirlediğimiz başlıca 350 tane sözcük vardır. Bunlar:

aba 1; acuva 55; açık 58; açkı 58; açkı tahtası 60; adar 64; afagan 68; afagan ölümü 68; afın 72; aggu 76; ağı düğü 89; ağızlık 99; akar 138; aksıva 161; alaca 169; albastı 207; ambelebulya 238; analık 249; anlan- 241; arık 316; arın- 321; arıt- 319; artıkla- 335; ayaydıñ 409; babış 454; babutsa 455; badi 468; bağla- 483; bağlama

⁵ Osman Yıldız, (2007). "Isparta Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar", *Turkish Studies - Türkoloji Araştırmaları*, V:2, s: 790-800 vb.

482; bağı yufka 485; bakın- 492; bas- 544; bastarda 566; bastı 546; bastır- 548; bağda 476; becit 593; bele- 610; belek 608; beñile- 619; beze 649; bibi 678; bibik 678; bicik 681; bilin 693; birbandi 697; bissiru 704; bitevi 709; bitik 710; bizlengiç 714; bodiri 718; bolamati 735; bordozluk 740; boro 741; boşbögür 743; bubalık 751; buhare 782; bulaş- 787; buma 791; cazgır 871; cenger çal- 822; çingıla- 1181; cırk ol- 931; cırk ol- 931; cırla- 904; cırlak 932; cızıcık 948; cimcik 969; cıpyeñi 983; cura 1017; cümbez 1027; cürcür 1028; çaça 1031; çakıldak 1036; çal- 1060; çalgın 1053; çalı 1047; çalın- 1056; çalkama 1057; çalkantı 1057; çaltı 1062; çatlak 1091; çebiç 1099; çeki 1112; çekik 1113; çekil- 1113; çelim 1124; çerçelli 1144; çerçi karısı 1148; çingı 1181; çıpbana çal- 1189; çiçeklahanası 1203; çilele- 1215; çilenti 1215; çilik 1218; çimbile- 1221; çit- 1247; çitme 1246; çivit 1249; dabacana 1311; dahtiri 1330; dalap 1337-1338; daları 1338; dan dan et-; dardar et- 1369; darı 1370; day day 1387; dedegül 1397; dedirgin 1398; delitoy 1413; denkleş- 1423; dımışkı 1461; dirgen 1515; dibelik 1479; dire- 1513; diyanisi 1528; dolama 1542; dolaman 1543; dondur- 1560; dorum 1566; dorumcuk 1566; deblek 1395; dön- 1586; döndürek 1582; dulun- 1599; dübek 1616; dür- 1635; dürü- 1637; düz- 1647; eğrim büğrüm 1685; eğrimboz 1685; ekşilice 1699; elecek 1715; ellik 1723; emiş- 1737; esirge- 1782; evetlen- 1813; evse- 1815; ezim ezim et- 1830; farı- 1836; fes ol- 1848; finda et- 1853; firakti 1853; gar- 1928; gargılık 1923; gayrık 1950; gelberi 1972; gelemgen 1975; geliş- 1983; genabla 1978; gındırık 2065; gırcı 2054; gıynaş- 2589; gıynık 2802; gici- 2071; gider gelir 2074; gir- 2085; göme 2148; göndem 2152; gönen tut- 2155; götduvar 2165; götten dolma 2165; göver 2168; göver 2180; gözerle- 2181; guduru 2991; gunna 2169; gurdala- 3006; gurgura 2198; gülümdanlık 2220; gümeç 2148; habre habre 2247; haçan 2248; haçanabir 2247; hak 2253; hamhumcu 2267; hammet- 2266; hamsiye 2269; hanay 2271; haranga 2285; harazalı 2286; hayla- 2319; he 2323; helik 2333; hod 2393; hodul 2393; hofla- 2394; hovla- 2421; 2421; ığırıp 2458; ılgar 2466; ılgıdır 2468; ılı 2470; ılmık 2473; ığner 2512; ikile- 2514; iliş- 2528; ispirto 2559; istifil ol- 2560; kabak doğra- 2578; kabal al- 2580; kabalcı 2580; kabara 2581; kabart- 2582; kabbar 2582; kafgarıt 2592; kafgaro 2592; kafkara 2592; kakma 2605; kan tut- 2682; kan uyu- 2682; kañrıl- 2626; kapot 2635; kapsaliver- 2636; karakabar 2645; kardaşlan- 2656; karınaltı 2663; karnapa 2618; kaspanak 2676; kavıştıрма 2694; kayar 2897; keçemen 2715; kefgi 2719; kekremiş su 2724; kesman 2766; kırlaş- 2831; kıynız 2859; kızın- 2867; koca hala 2892; koğla- 2902; kondok 2916; kop- 2921; koşmar 2895; kovalık 2938; kopça vur- 2920; kovalık 2938; köfün 2949; kuduruş- 2991; kurdala- 3006; kuşmar 2895; küpdüşen 3040; labıt 3057; lalangı 3060; lambasuyu 3062; maçcez 3100; mart 3130; meret 3168; mırmır 3188;

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

mırtık 3189; mısıml 3189; mızgan- 3194; mille- 3199; ninni 3252; nokra 3254; nor 3255; ocu- 4020; ocut- 4020; oha 3272; orfana 3288; ovcala- 3299; ödürlü et- 3312; öfür- 3313; öğüncek 3320; önge 3339; ör- 3349; öyükle- 3366; övükle- 3364; pekile- 3421; pilin 3453; pipi 3447; poyrazlan- 3467; pülçük 3494; sadala- 3510; salım 3525; sallak 3526; samsı 3533; sele 3574; selli 3577; semer 3579; sende 3580; seyir- 3566; sıkıl- 3605; silme doldur- 3635; siñir 3642; siñiri 2582; siyim siyim 3652; sokum 3657; soyka 3669; sömek 3678; susta 3701; sustalı 3701; sümsük 3694; sümsükle- 3695; sümür- 3679; südürme 3714; şamişi 3741; şapşa 3745; şebeş 3755; şefdali 3756; şeremet 3762; şıkırdım 3766; şipşip 3782; şorolop 3791; tahra 3802; tahtakalesi 3811; talvar 3816; tebsol- 3855; temesik 3875; tepser- 3866; tereke 3889; terpiz 3894; tezek 3905; tokat parası 3947; tokuç 3949; topag 3692; tut- 4000; tüy- 4018; uca- 4020; ucut- 4020; uşgur 4045; utaş- 4046; uykuluk 4049; uçadım 4055; ülüg 4064; ür- 4070; üsgüf 4073; üst 4075; üstlük 4076; vañgılda- 4089; yabana at- 4111; yağır 4119; yağır bağla- 4120; yalabık 4132; yalandır- 4139; yalım 4144; yalbır yalbır et- 4133; yaman- 4153; yañaz 4161; yangılı 4165; yankeş 4170; yaşmak 4198.

Kıbrıs ağzının genel söz varlığı veya belli bir türe yönelik malzemeyi barındıran sözlük çalışmaları eskiden yeniye doğru şöyle sıralanabilir:

▪ **Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü⁶:**

Sadece Kıbrıs ağzının belli bir türdeki söz varlığına yönelik ilk sözlük çalışmasıdır. Birinci baskısı piyasaya sürülmeyen sözlüğün ikinci baskısı 1991 yılında⁷ yayınlanır. Bu çalışmada dizgiden sözlüğün düzenine kadar birçok sorun vardır. Bu yayını 1997 yılında yapılan son baskı izler. Sözlüğün son baskısında birçok hata düzeltilip düzeni deðiştigiinden burada 1997 baskısı tanıtılacaktır.

İkinci baskıda sözlüğün malzemesini oluşturan atasözleri ve deyimler karışık halde verilirken üçüncü baskıda bunlar iki ayrı bölüm hâlinde verilmiştir. Sözlüğün başında Gökçeoğlu, deyim ve atasözü kavramı üzerinde durarak (s.8-48) değerlendirmeler yapar. Yapılan değerlendirmelerin ardından atasözlerine ayrılan bölümü (s.50-114) deyimler kısmı (s.117-427) takip eder.

⁶ Mustafa Gökçeoğlu (1997). **Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

⁷ Mustafa Gökçeoğlu (1991). **Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Gökçeoğlu sözlükte, atasözleri ve deyimleri verirken Türkiye Türkçesindeki karşılıklarına da gönderme yapmaya çalışır. Sonrasında ise atasözü/deyimini betimlemesini veya açıklamasını (bazen hangidurumlarda kullanıldığını) verir. Yaklaşık 1000 atasözü ve 4500 deyim yer aldığı sözlükte, bu malzemeyle hem Kıbrıs Türkü'nün düşünce dünyasını hem de kültüründen izleri görmek mümkündür. Böylesi hacimli bir eserde maalesef yöntem sorunları da hemen göze çarpar. Sözlükte belirlenen başlıca yöntem yanlışları şöyle sıralanabilir:

1. Gökçeoğlu sözlüğü hazırlama aşamasında sadece atasözleri ve deyimlere yer vermeyi hedeflemiştir. Bunun için de araştırmacının deyim ve atasözlerinin sınırını iyice çizmesi beklenirdi. Ancak, sözlüğün giriş kısmındaki açıklamalara rağmen bu sınırın çizilemediğini anlıyoruz. Sözlüğün içinde dualar ve beddualar, birleşik sözcükler, sözeylemler vb. deyim olarak düşünülüp sözlüğe alınmıştır (Gümüştam 2006, 9-29). Sözlüğe alınan şu maddeler buna örnek verilebilir:

Beddualara:

adı batsın; ağız gurusun; Allah'a can vermesin;

başından soykası galsın; eğrilsin elleri da dovrulmasın...

Dualara:

Allah can pegliği versin; daşı, tobrağı gadar hayrını gör;

gavesi gibin zengin, telvesi gibin aziz ol...

Bir deyim oluşabilmesi için en az iki sözcüğün bir araya gelerek sözlük anlamları dışında yeni bir kavramı karşılayacak şekilde kalıplaşmaları gerekir. Oysa araştırmacı birçok sözcüğü kazandıkları mecaz anlamdan dolayı deyim olarak kabul edip sözlüğe almıştır:

boşanmag; guduruşmag; harmannamag;

körülenmeg; sulanmag...

Sözlükteki diğer kalıp sözlere yer verildiği gibi deyimler ve atasözleri de birbirine karıştırılmıştır. Yapılan sayımda deyimler arasına girmiş 205 tane atasözü belirlenmiştir. Şu örneklerle yetinelim:

bir isdemem, bir da yemem deyenden görg

böyüg gızın soñu gelin, uzun ömrün soñu ölüm

cahile meram ağnadmağ, deveye hendeg adladmağdan zordur

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

camı ne ğadar böyüğü olursa olsun, imam bildiğini okur
dosd başa, düşman ayağa bakar
ecel gelince baş ağrısı bahane olur
evladıñ böyüğü olacağına, domuzun gücüğü ol
oğlanı her ğadın doğurmaz, er ğadın doğurur
öd ağacından ğaşşığ olur amma, tarhana içilmez

2. Sözlüklerde madde başları alfabetik sıraya göre düzenlendiği gibi farklı yollar da uygulanabilir. Kavram alanlarına, köklerine göre sözlük maddelerinin dizildiği örnekler vardır, ama Türkiye’de ağızlar üzerine yapılmış çalışmalarda bunların örneği yoktur. Gökçeoğlu da yaygın olan alfabetik sırayı tercih etmiştir. Fakat, sözlüğün üçüncü baskısına rağmen alfabetik sıra aksayabilmektedir.

3. Açıklamalar madde başıyla uyuşmayabiliyor:

a. **Kamışa işemek:** Cinsel ilişkide ilk bulunuş. (s. 286)

b. **Kireç gibi olmak:** Korku ya da endişe sonucu yüz renginin aklaşması. (s. 304)

c. **Nazarlık gibi dolaşmak:** Üretimde bulunmadan gezinen kişi. (s. 327)

d. **Panayır fişeği gibi:** Birden bire parlamayıp sönmek. (s. 344)

Üstteki deyimler a., b., c. eylemlilik durumdadır. Açıklamanın da böyle olması (İlk kez cinsel ilişkide bulunmak. / Korku veya endişe sonucu yüz rengi aklaşmak./ Üretimde bulunmadan gezinmek.) beklenirdi. Son örnekte ise deyim ilgeç öbeği biçimindedir. Açıklama ise eylemlilik biçimde yapılmış. ‘Birden bire öfkelenen kişi.’ şeklinde düzeltilmeli.

Sözlükte diğer yandan farklı zaman kipleriyle çekimi olabilen bir deyim sadece belli bir zaman diliminde çekimlenmiş şekli madde başı alınmıştır. Bu kullanıcının kafasını karıştırabilir. Böylesi deyimlerin eylemlilik durumda verilmesi doğru olacaktır:

a. **Elini ayağını çekti:**... (s. 220)

b. **Kulağı bile terlemez:** ... (s. 310)

Yukarıdaki deyimleri şöyle düzeltebiliriz: a. elini ayağını çek-:... b. kulağı bile terleme-:...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

4. Sözlükte açıklanan maddenin daha iyi anlaşılması veya hangi durumlarda kullanıldığının belirtilmesi için örneklerden yararlanılması beklenirdi. Oysa hiçbir açıklamadan sonra örnek cümlelere yer verilmemiştir.

5. Madde başı olarak seçilen deyim veya atasözünün Kıbrıs'ın hangi bölgelerinde kullanıldığına dair bilgilere yer verilmemiş. Kullanılan deyim veya atasözünün başka yörede daha farklı varyantları var mı veya sadece belli bir yörede mi biliniyor, yoksa ağzın genelinde yaygın mı belli değil. Bunda sözlük hazırlayıcısının saha çalışmasına çıkmadan sadece yazılı kaynakları taramış olması ana nedendir.

6. Sözlükteki malzemenin derlenmesi aşamasında sadece yazılı kaynaklar taranmıştır. Fakat, konuşma dilinden beslenen ağız sözlükçülüğünün birinci kaynağı ağız konuşmaları olmalıdır (Demir 1999, 71). Sözlük yazarının sahaya çıkarak halk ağzından derlemeler de yapması beklenirdi. Böylelikle daha sağlam bilgilere ulaşması mümkün olacaktı. Yapılan araştırma sonucu sözlüğe girmemiş birçok deyim ve atasözü belirlenmiştir. Sözlükte yer almamış, Gâzimağusa bölgesinden derlenmiş şu örnekler sadece birkaçıdır:

gıl burnulu; dişi diynemeg; üzerine sinmemeg;

deñiz dalgası gibin dövünmeg...

7. Türkiye Türkçesi ile ses, biçim veya anlam açısından farklı olmayan malzeme de nedense sözlüğe alınmış. Oysa araştırmacı bu türden deyim/atasözüne yer vermediğini belirtmektedir. Ağız sözlüklerinde de önemli olan zaten standart dilden farklı olanları saptamaktır:

-Muhallebi çocuğu: Nazlı büyütülme sonucu çitkırıldım olan kimse. (Gökçeoğlu 1997, 325)

-muhallebi çocuğu: Nazlı büyütülmüş çocuk. (TDK, Türkçe Sözlük).

8. Sözlükte madde başlarının ilk harfi büyük harfle yazılmıştır. Büyük harfler sadece cümle başlarında ve özel isimler yazılırken kullanılırlar. Günümüzde benimsenmiş sözlükçülük geleneğine göre madde başlarının tümünü (özel isimler vb. hariç) küçük harflerle yazmak esastır. Ele alınan malzeme her ne olursa olsun (kişi veya yer adları sözlükleri vb. dışında) basit bir sözcük değerindedir.

9. Sözlükçülük anlamında belirlenen en önemli hatalardan biri de maddeler arasında yanlış bağlantı kurulmasıdır. Çoğu kere iki ayrı maddede birbirlerine gönderme yapılmış, ama ortada bir açıklama

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

yoktur. Bu tür yanlışlara düşmemek için sözlük hazırlayıcısının her madde için usanmadan açıklama yapması gerekliydi:

-Deyneyi suya koymak: Bak. Tokucu suya koymak. (s. 200)

-Tokucu suya koymak: Bak. Deyneyi suya koymak. (s. 387)

Bazen gönderme yapılan maddeler ve karşıladıkları kavram birbiriyle uyum içinde değildir:

a. Cebinde yılan var: Para harcamamayı huy edinmek. Çok cimri olmak. (s. 179)

b. Kesesini Hacıamet yılanı sokdu: Bak. Cebinde yılan var. (s. 299)

Madde a. bir ad cümlesi yapısındadır. Açıklama şöyle düzeltilmelidir: (Çok cimri olan kişi.). Madde b. hatalı olarak belirli geçmiş zaman kipiyle çekimli verilmiştir. Eylemlik biçimine (kesesini Hacıamet yılanı sok-) sokulmalıdır. Deyimin karşıladığı kavram 'Çok cimri olmak'tır. Görüldüğü gibi a. maddesi bir durumu, b. maddesi ise bir eylemi anlatmaktadır. Bu maddeler arasında bağlantı kurulması doğru olmaz. Her ikisinin de ayrı ayrı açıklanması gerekli.

10. Açıklamaların bazen yetersiz bazen de bozuk, belirsiz olduğu görülür. Kimi zaman da bir atasözü veya deyim yine deyim veya atasözünü açıklanmaya çalışılmıştır. Böylesi bir tutum o deyim veya atasözünü bilmeyen sözlük kullanıcılarına yardımcı olamayacaktır:

a. Haş hürmetine: Meclisten uzak.

b. Angaca geçmek: 1. Dalga geçmek. 2...

c. kız körlemek. Evlilik öncesinde bir kızla bakireliğini yok edecek biçimde cinsel ilişkiye girmek. (s. 303)

Madde a.'da acaba ne kastedilmiştir? Madde b.'de deyim yine deyimle açıklanmış. Bu deyim bilmeyen için sözlük ona yardımcı olamayacaktır.

Türkçede 'bakireliğini yok edecek biçimde' gibi bir ifâde var mı? Türkçede bekâret yok edilmez, bozulur. Burada açıklama 'Kızlığına zarar vermek; bakire bir kızla cinsel ilişkiye girmek' biçimlerinde düzeltilmeli.

11. Araştırmacı bir ağzın atasözleri ve deyimlerini sözlük malzemesi seçmesine karşın maddeleri, seslik özelliklerini yansıtmadan sıralamıştır. Birçok deyim ve hatta atasözü standart dilden sadece seslik açıdan farklıdır. Bunun yansıtılması için uygun bir transkripsiyon alfabesinden faydalanılabildi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

▪ **Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü⁸:**

Derleme Sözlüğü'nden sonra Kıbrıs ağzının genel söz varlığı üzerine hazırlanan ilk sözlük çalışmasıdır. Sözlük Kıbrıslı araştırmacı Bener Hakkı Hakeri tarafından ilk kez 1982 yılında *Kıbrıs'ta Halk Ağzından Derlenmiş Sözcükler Sözlüğü* adıyla yayınlanır. Bu baskıda yaklaşık iki bin sözcük vb. bulunur.

1992'de Kıbrıs Gazetesi tarafından basılan *Kıbrıs Türk Ansiklopedisi* adlı çalışmada Hakeri, bu kez dört bin sözcüğe ulaştırdığı sözlüğünü yeniden kullanıcıların hizmetine sunar.

Sözlüğün son baskısı 2003 yılında SAMTAY vakfı tarafından yapılır. Üçüncü baskıda yaklaşık yedi bin sözcük kayıt altına alınmış olur.

Belli bir sınırlandırmaya gidilmeksizin Kıbrıs ağzında kullanımı olan her türlü malzeme bu sözlüğe alınmaya çalışılmıştır. Birçok ödünç sözcük yanında Türkçe kökenli sözcükler de sözlükte bulunur. Ancak araştırmacı ağız sözlükçülüğüne uygun olarak, söyleyiş veya anlam açısından standart Türkçeden bir farkı olmayan malzemeye yer vermemeye çalışmıştır. Sözlükbilimin yöntemlerinin uygulanmaya çalışıldığı eserde geliştirilerek yapılan üçüncü baskıya rağmen yöntem hataları vardır. Sözlükteki düzen ve yöntem aksaklıklarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Ağız sözlüğünün kaynağına bağlı olarak malzeme sahada veya masada belirlenir (Demir 1999, 73). Sözlüğün başında yer alan açıklamalardan araştırmacının yazılı kaynakları tarayarak malzemeyi elde ettiğini anlıyoruz. Bunun sonucunda verilen madde başının Kıbrıs'ın hangi yerleşim bölgelerinde kullanıldığı bilgisine ulaşamamaktadır. Sözlüğün tek kişinin elinden çıkmış olması böyle bir eksikliği yaratmıştır. Sahaya çıkararak derleme yapmak uzun soluklu ve oldukça güç bir iş olduğundan yazar metinlerden fişleme yöntemiyle yetinmiştir.

2. Ansiklopedik bilgilere yer verme: Kıbrıs'ta konuşulan ve belli yönleri ile standart dilden ayrılan ağzın genel söz varlığına yönelen araştırmacı, filolojik bir sözlüğün taşıması gereken özelliklere kimi zaman bağlı kalırken bazen de bunun dışına çıkar. Değişik durum ve olayların izah edilmesi ve görüşlerin bildirildiği çalışmalar ansiklopedik niteliktedir. Filolojik sözlüklerse kelimelerin açıklanması, yorumlanması esasına dayanır (Usta 2007, 227). Hakeri

⁸ HAKERİ Bener Hakkı (2003). *Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*, Güzimağusa: Suna ve Ata Atun Mağusa Tarihini Araştırma ve Yazın Vakfı Yayını.

her iki bakış açısıyla da sözlüğe yaklaşmaya çalışınca eksikler ortaya çıkmıştır. Bir ağız sözlüğünde esas olan filolojik verilerdir:

a. Amme Hizmeti Komisyonu: ⇒ **Kamu Hizmeti Komisyonu** (s. 10)

b. Kamu Hizmeti Komisyonu: Kamu Görevlileri Yasası'na göre kamu görevlilerinin ilk atamasını yapan, yasaya göre bir başkan ve dört üyeden oluşturulan bağımsız komisyon. (s. 167)

c. okka: (Ar. Ukka) Dört yüz dirhem ya da bin iki yüz seksen üç grım gelen ağırlık ölçüsü. Kıbrıs'ta Osmanlı döneminde kullanılmaya başlayan bu ölçü 1974⁹ sonrası kullanımdan kaldırıldı. (s. 227)

d. kaytan: 1. Pamuk ya da ipekten sicim... 2. (esk) Çocuklar topaç çevirmede dayanıklılığında ötürü eskilerde kaytanı sicimlerden üstün tutmaktaydı. (s. 175)

Kurum ve kuruluş adlarının genel söz varlığını içerecek bir sözlük içinde yer alması ne kadar doğrudur. Madde a. ve b. her nedense birer gösterge gibi kabul edilip sözlüğe alınmış. Bu çalışma bir ağız sözlüğüdür ve beklenen ağza özgü sözcüklere (somut veya somut bir kavramı karşılayan göstergelere) yer verilmesiydi. Her iki madde başının da bu sözlükte yeri yoktur.

Madde c.'de sözlük yazarının özgün açıklaması aynen aktarılmıştır. Yazım yanlışlarını bir kenara bırakırsak burada sözcüğün hem kökeni yanlış bildirilmiş hem de gereksiz yere tarihî bilgiler vermeye çalışılmıştır. Yazardan burada beklenen ilgili madde başının açıklanması/betimlenmesi idi. Madde d.'de bu kez yazar numaralandırarak sözcüğü açıklama yolunu seçmiştir. Yapılan ilk açıklamanın ardından ikinci açıklamada ilkinden ayrı yeni bir betimleme/açıklama yapılması beklenirdi. Oysa burada sözcüğün taşıdığı bir ikinci anlam değil, Kıbrıs Türk kültürüne yönelik folklorik bir bilgi verilmiştir. Sözlükte folklorik değil filolojik veriler açıklanmalıdır.

3. Etimolojik bilgilerde eksiklik, tutarsızlık ve hatalar:

Sözlükte köken bilgisi konusunda izlenen tutarlı bir yol yoktur. Kimi zaman bir sözcüğün kökeni bildirilirken bazen de belirtilmemiştir. Sözlükte belli bir düzen yakalamak için köken bilgilerinin verilmeyeceği belirtilebilirdi. Böylelikle hem birlik sağlanacak hem de yanlış bilgiler sunulmayacaktı.

⁹ Verilen bilgi de hatalıdır. Kıbrıs'ta okkadan kiloya 1990'lı yılların sonunda geçilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

-
- a. **okka:** (Ar. Ukka)... (s. 227)
 - b. **pilot:** (Grk. < Fr.)... (s. 244)
 - c. **karafa:** (İt. < Fr. < Ar.)...
 - d. **karafa...**(İng. Carafe: Arapça garafadan) (s. 169)
 - e. **lenger (ı): (Far.) 1.** Yayvan ve kenarları geniş büyük kap...
 - f. **lenger (ıı):** Daha çok su ya da sulu şeyleri koyup taşımaya...
 - g. **alo: 1.** Telefon konuşmalarında dikkati çekmek için seslenmede kullanılır. **2.** (galo) erkek hindi...

Türkçe Sözlük'te de yer alan okka sözü Arapçadaki 'vukiyye' sözünden gelmektedir. Grekçe Eski Yunan dili için kullanılan bir terimdir. Tarihi Fransızcadan çok önceye dayanır. Madde b.'ye göre sözcük Fransızcadan önce Grekçeye ve sonra da Kıbrıs ağzına geçmiştir. Bu tarih itibariyle doğru olmadığı gibi Türkiye Türkçesinde de bilinen ve Fransızca kökenli bir sözdür.

Madde c. ve d. aslında aynı sözcüktür. Yapılan açıklama da bunu doğrular. Birinin sözlükten çıkarılması gerekmektedir. Yapılan hata bununla da bitmemiştir. Nedense aynı söz alt alta madde başı yapıldığı gibi iki ayrı kökene dayandırılmıştır. Bu nasıl olur? Aynı durum e. ve f. maddeleri için de geçerlidir. Numaralandırılarak madde başı yapılan iki sözcük eş sesli, ayrı kökene sahip gibi gösterilmiştir. Halbuki açıklamalardan anlaşılacağı gibi her ikisinde de aynı söz tektarlanmıştır. Birinin sözlükten çıkarılması gerekiyor.

Sözlükte tek madde başı açılan eş sesli farklı kökene sahip sözcükler de bulunur. Madde g.'de Fransızca telefon sözü ile Rumca sözcük ayrı olmasına rağmen tek madde içinde iki ayrı açıklamayla verilmiş. Telefon sözü olarak 'alo' zaten standart Türkçede biliniyor. Sadece 2. açıklama kökeniyle verilmeli.

4. Alfabetik sırada bozukluk, ana ve iç maddelerin belirlenmesinde tutarsızlık:

- a. yağmur:...
- b. yeryağmuru: ...
- c. yağmurkargası: ... (s. 309-310)

Üstte sıraladığımız sözler ayrı maddeler halinde ilgili sırayla verilmiştir. Alfabetik sıra bozulduğu gibi madde başları ve iç maddelerin diziminde de hatalar olduğunu anlıyoruz. Madde b. bir birleşik isim olmakla beraber ana madde oluşturacak şekilde madde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

a.'dan ayrılmamaktadır. Bir iç madde olarak a.'nın dahilinde verilmeli.

5. Madde içinde yetersiz bağlantı: Maddeler içinde birçok kereler kurulan bağlantı yetersiz kalmaktadır:

a. loğusa: ...Ör. Çiçeği burnunda anne Aysu Kocatepe, loğusa yatağından kalkarak Hedef 12 yarışma programının çekimlerine katıldı... (s. 204)

b. oksari: (Rum). Keman cinsinden çalgıları çalmaya yarayan ve bir ucundan öbürüne kıl gerili değnek. Ör: UBP ise rahmetli Dr. Küçük'ün bıraktığı yerden sayın Denктаş'ın hala oksarisini indirmediği tellerin üzerinde aynı nağmenin yanıtını çalıyordu... (s. 228)

Madde için yapılan açıklamayı desteklemek için verilen örnekler her zaman uyuşmayabiliyor. Madde a.'daki örnek 'loğusa' değil 'loğusa yatağı' kavramını veriyor.

Sözcükler temel anlamları yanında mecaz anlamda vb. de kullanılabilir. Bu durumda görülen mecaz gerekli uyarı ile açıklanmalıdır. Madde c.'de sözcüğün temel anlamı verilip ardından bir örneğe baş vurulmuştur. Ancak örnekteki sözcük yapılan açıklamayla uyuşmamaktadır. Kelimenin mecaz anlamı verilip bu kullanımı gösterecek ilgili örnek onun altına alınmalı.

6. Maddeler arasında yetersiz bağlantı:

a1. bellemek: ... 3. Sanmak... (s. 28)

a2. bellenmek: ... 3. Ezberlenmek... (s. 28)

b1. gelişme: ...2. Yazılarda giriş bölümünden sonra konunun türlü yönlerden açılıp genişlediği, zenginleştiği, olgunlaştığı bölüm. 3. Olan biten. 4. Zayıfken semirmeye yüz tutmak. 5. (mec) Fakirken zenginleşmeye doğru gitme. (s. 114)

b2. gelişmek: ... 2. Açılıp ilerlemek. 3. Zayıfken semirmek 4. (mec) Fakirken zengin olmak, bozuk vaziyeti yoluna girmek. (s. 114)

Üstte verdiğimiz örneklerde sıralama aynı olmalıydı. Madde a1 ve a2'de 3. anlam uyuşmuyor. Yine b1 ve b2'de 2., 3. ve 4. açıklamalar birbirleriyle uyumlu değil.

7. Bozuk maddeler:

a. dederenya: "Eşeğin dederenyası" biçiminde usdışı söz söyleyen, düşünmeden konuşanlar için denilmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Deyim ve atasözleri de sözlüğe alınmaya çalışılmıştır. Fakat bu yapılırken sadece deyimler içinde yaşayan, konuşma dilinde kullanılmayan bir sözü madde başı yapmak ne kadar doğru olur? Zaten ‘eşek’ maddesi içinde deyim verilmiş. Deyimi bu şekilde parçalayıp bir unsurunu madde başına almak doğru mu?

8. İlişkili maddeler arasında bağlantısızlık:

a1. afacan: ... 2. Sirke, ekşi ya da limon tadında olan. (s. 3)

a2. ekşi: 1. Sirke ya da limon tadında olan... (s. 86)

b1. Rumluk: ... (s. 250)

b2. Urumluk: ... (s. 301)

Üstte verdiğimiz örneklerden a1. ve a2. maddeleri arasında anlam ilişkisi olmasına rağmen birbirlerine gönderme yapılmamıştır. Aynı sözün iki varyantı olan b1. ve b2.’deki sözlerde ise yine gönderme yapılmaksızın sözcükler ayrı ayrı açıklanmış. Ağız sözlüğünden yararlanacak kişinin farklı söyleyişlere gönderilerek uyarılması beklenirdi.

9. Açıklaması yanlış yapılan maddeler:

a. afacan: ... 2. Sirke, ekşi ya da limon tadında olan. (s. 3)

b. ekşi: 1. Sirke ya da limon tadında olan... (s. 86)

c açığı: 1. Anahtar (DS)...

d. Rumluk: 1. Ahalisi Rum olan yer. 2. Rum cinsiyeti.

Ekşi kavramının karşılığı olan ‘afacan’ burada yanlış açıklanmış. Yazar ‘afacan’ kavramını açıklarken onu, limon ve sirkenin tadına benzetiyor. Oysa tadı ekşi olan elma, erik vb. de vardır. Bunların tadını sirke veya limona benzetmek ne kadar doğru olacaktır? (Usta 2007, 233). Aynı hata ‘ekşi’ maddesinde de tekrarlanmaya devam etmiş.

Kıbrıs ağzından Derleme Sözlüğü’ne geçen sözcükler sözlüğe alınırken orada verilen açıklamalar da aktarılmıştır. Bu yapılırken Kıbrıs ağzına özgü olmayıp başka bölgede kullanılan bir anlamın da c. maddesinde yer alması büyük bir dikkatsizliktir.

Soy ve cinsiyet kavramları birbirinden oldukça farklıdır. Madde d.’de verilen ikinci açıklamanın kabulü mümkün değildir.

10. Bozuk açıklama/ tanımlama yapılan maddeler:

a. şıkırdak: Sürtük kadın; Yelloz... (s. 280)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

b. kapişarici: (kapuşarici) Kapişari durumunda olan, bir şeyi kapmağı, almağı başaran...(s. 168)

c. geyinmek: 1. Kendi kendini geydirmek ya da kendine bir şey geydirmek... (s. 115)

Bir sözlük yazarının argo söylemleri açıklamalarda kullanması doğru değildir. Ayrıca noktalı virgülden sonra büyük harfle başlanmaz. Madde a.'nın açıklaması düzeltilmelidir.

Açıklama konusunda görülen en dikkat çekici hata yazarın ağız özelliklerini yansıtmasıdır. Yazı dilinin kuralları dışına çıkılmadan, yazım kurallarına bağlı kalarak açıklamaların yapılması sözlük kullanıcısının işini kolaylaştıracağı gibi esas olan da budur. Madde b.'de madde başı alınan sözün yine açıklamada yer edinmesi doğru değildir. Standart dilde böyle bir sözcük yoktur. –mAk eki üzerine yönelme hâli eki alınca –maya/ -meye biçiminde yazılır. Bu vb. birçok yazım yanlışlığı da bozuk açıklamalarla beraber sözlüğün değerini azaltmaktadır.

Kişi ancak üzerine bir şey giyer. Madde c. 'de Türkçe dilbilgisi ve anlam açısından yanlıştır. Açıklama dönüşlülük düşünülerek 'kendi üzerine giymek' biçiminde düzeltilebilir.

11. Anlam sırası karışık maddeler:

a. kaynatmak: ...3. Konuşmak, sohbet etmek. 4. (mec) Belli etmeden almak... 5. Ortalığı gürültüye boğmak... (s. 175)

b. dümen: (İt.) 1. Hava, deniz taşıtlarının arka tarafında, taşıta istenilen yönü vermeğe ve belirli doğrultuda götürmeğe yarayan devingen parça. 2. (argo) Dalevere, hile. 3. (mec) Yönetim, idare. 4. Otomobillerde, istenilen doğrultuyu vermek için sağa sola döndürülen tekerlekli manivela... 5. Çifttekerin ön tekerlek maşası üstüne bağlanmış, iki elle kullanılan yön değiştirme aracı...

Anlam bakımından madde a.'da 3. ve 5. açıklama birbirine yakındır. 4 ve 5'in yerleri değiştirilmelidir.

Birden fazla anlamı bulunan maddelerin açıklanmasında genel ölçüt yaygından seyrek olana doğrudur (Boz 2006, 30). Kıbrıs ağzını düşünürsek madde b.'de verilen 4. açıklama ilk sıraya alınmalıdır. Bu maddedeki açıklamalar 4., 1.,5., 2.,3. biçiminde yeniden düzenlenmelidir.

12. Sözlükteki diğer eksik ve yanlışlar:

Sözlükte fiiller kök ya da gövdelerinden sonra –mAk master ekiyle yani eylemlik biçimde gösterilmiştir. –mAk master eki eylem

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

adından başka kalıcı nesne adları yaptığı için bu tür sözleri –mAk mastar eki yerine kısa çizgi (-) ile vermek daha doğru olacaktır.

Bener Hakkı Hakeri, açıklamaları yaparken yazı diline sadık kalmamıştır. Yazım yanlışlarıyla beraber kendi ağız özelliklerini açıklama cümlelerine yansıtması sözlüğün değerini gölgelemektedir.

Araştırmacı Kıbrıs ağzının ses özelliklerini yansıtmak derleme metinlere sahip olmadığı için sözlüğünde de belli bir transkripsiyon alfabesi kullanmamıştır. Bir ağız sözlüğünde kelimelerin ses değerlerini sözlüğü kullanacak kişilerin anlayabileceği uygun bir yazı sistemiyle vermesi ileride yapılacak karşılaştırmalarda araştırmacılara kolaylık sağlayacaktır. Şu andaki düzeniyle sözlükten yararlanan kişi k- ve g- ile başlayan sözcüklerde ikilem yaşayabilmektedir. Birçok sözcükte söz başı k- >g- değişmesi göz önünde bulundurulmadan keyfi sıralamaya tabî tutulduğundan sözlüğün bundan sonraki baskılarında ilgili kısımları da yeniden gözden geçirilmeyi beklemektedir.

▪ Kıbrıs Türk İkilemeleri ve Yansıma Sesleri Sözlüğü¹⁰:

Kıbrıslı araştırmacı Mustafa Gökçeoğlu tarafından hazırlanan sözlük 2003 yılında yayımlanır. İki ana bölümden oluşan sözlüğün ilk bölümünü inceleme kısmı oluşturur. İkilemelerin yapı ve anlam özellikleri üzerinde duran yazar, yer yer de Türkiye Türkçesi ve diğer Türk lehçeleriyle Kıbrıs ağzındaki ikilemeleri karşılaştırır.

Sözlüğün ikinci bölümünde ikilemeler sözlüğü gelmektedir. Yaklaşık 2500 ikilemenin madde başı yapıldığı sözlükte önce parantez içinde kelimenin telaffuzu, ardından varsa standart Türkçedeki karşılığı ve anlamı verilir. Bazan de örneklerin tanıklığına başvurulur.

Gökçeoğlu birçok basılı yazılı kaynaktan tarama yaparak madde başlarını belirlediğini söylese de derleme yapılan kaynakların listesi sözlükte yoktur. Üstte tanıtımı yapılan Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde görülen yanlışlar burada da devam etmiştir.

Sözlüğe verilen addan hem ikilemelerin hem de yansıma sözcüklerin malzeme olarak derlendiği sanılsa da sadece ses yansımaları ikilemelerin sözlüğe girdiğini, diğer yansıma sözcüklerin sözlük dışı bırakıldığını anlıyoruz.

M. Gökçeoğlu, tanıtımı yapılan ilk sözlüğündeki yanlışları burada da devam ettirdiğinden aynı hatalar tekrarlanmayacaktır. Üstte

¹⁰ Mustafa Gökçeoğlu (2004). **Kıbrıs Türk İkilemeleri ve Ses Yansımaları Sözlüğü**, Lefkoşa: Kıbrıs Türk Eğitim Vakfı Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

sıralanan eksik ve yanlışlar yanında bu sözlüğe özgü hatalar da vardır. Bunlar içinde standart Türkçeden farkı olmayan ikilemelerin sözlüğe alınması örnek verilebilir.

Günlük dilde bazen anlamı pekiştirmek için bir sözcük yenilenebilir, ama bunun ikileme olabilmesi için kalıplaşmış olması şartı aranır. Bu kurala uyulmayanlara şunlar örnektir:

Para para:... Gün boyu para para deyip durdu. (s.:352)

Söyle söyle: ... Söyle söyle, dedi. (s.:383)

Verilen örneklerden her iki maddenin de kalıplaşmamış birer yineleme olduğu anlaşılmaktadır.

Kalıplaşmış sözler içinde bulunan ikilemeler bazen tekerleme, deyim gibi başka türden dil birlikleriyle karıştırılarak madde başı yapılmış:

a. **Gezeregden tezeregden:**... Gezeregden tezeregden lale sümbül biçerekten. (s.:250)

Kıbrıs Türk masallarında kullanılan tekerlemenin sadece bir bölümü a.'da nedense bölünerek ikileme olarak değerlendirilmiştir.

Sözlüğe alınan malzemenin türünü belirlemede yazar başarılı olamamıştır. Daha çalışmaya başlanmadan evvel sözlük hazırlayıcısının hangi türden malzemeye yöneleceğini belirleyip amaca uygun şekilde sınırlarını çizmesi, örnek verilen bu hatalara düşmesini de engelleyecekti.

▪ **Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü¹¹:**

Orhan Kabataş tarafından Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan çalışma gözden geçirilerek 2007 yılında yayımlanır. Adından da anlaşılacağı gibi etimolojik bir sözlük olan bu eser, akademik yönüyle daha önce tanıtılan sözlüklerden ayrı bir yere sahiptir. Diğer taraftan Hasan Eren'den sonra Kıbrıs ağzı üzerine yapılan en kapsamlı kökenbilim araştırmasıdır.

Üç ana bölümden oluşan eserin birinci bölümünde Kıbrıs ağzının seslik özellikleri incelenmekte, sözlükte kullanılan transkripsiyon işaretleri ve kısaltmalar yer almaktadır. Çalışmanın ana hacmini oluşturan ikinci bölüm alfabetik sıraya göre dizilmiş madde başlarının yer aldığı sözlüktür. Madde başları verildikten sonra

¹¹ Orhan Kabataş (2007). **Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü**, Lefkoşa: Öncü Basımevi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

bunların kısaca sözlük anlamları verilmekte, onu kökenbilgisi açıklamaları izlemektedir.

Eserin sözlük kısmını kaynakça, Kıbrıs Rumcasında kullanılan Türkçe ödünleme sözcükler listesi ve dizinler izler.

Sözlükte Arapça ve Yunanca (kökenbilgisi açıklamalarında) kökenli kelimeleri göstermek için iki ayrı transkripsiyon alfabesi kullanılmasına rağmen madde başı yapılan sözcüklerin ses düzenini gösterecek bir transkripsiyon sistemine yer verilmeyişi bu çalışmanın eksik yönleri arasında dile getirilebilir.

Akademik bir gözle hazırlansa da bu sözlükte gözden kaçmış kimi yöntem yanlışları vardır. Bunlar arasında madde içi yanlış bağlantılar örnek verilebilir:

a. merteg: ‘ev tavanlarında ahşap taşıyıcı kalın kalas, mertek’...
 ◇Siknos teke örneğince erkekliğini sezindi. Merteg gibi... (s. 424)

b.ganara: ‘kötü yer...’... ◇ Allahım, gücüne gitmesin, napmaya yaradın böyle gatil ganara hayvanı?... (s. 253)

Madde başı olarak alınan sözle örnek cümledekiler aynı değildir. Madde a.’da ‘merteg’ için gösterilen tanık ‘merteg’ sözü değil ‘merteg gibi’ deyimidir. Yine madde b.’deki tanıkta ‘ganara’ değil ‘gatil ganara’ ikilemesi vardır.

Üstte tanıtılan diğer sözlüklerdeki gibi burada da sözlük yazarı sözcüğün hangi yöreye ait olduğuna dair düzenli/tutarlı bilgiler vermemektedir. Sözlük yazarı tesbit ettiği bir kelimenin gerçekten o bölgede kullanılıp kullanılmadığını, söyleyiş özelliklerini, kullanım sıklığını ve yaygınlığını o bölgedeki kişilere sorarak (Demir 1999, 71) kolaylıkla elde edilebilirdi. Yanlış tesbit edilen şu örneğe bakalım:

şefdali: ‘öpücük’ (Limasol, DS: 3756)...

Derleme Sözlüğündeki bilgiye dayanan araştırmacı buradaki bilgiyi sorgulamadan aynen sözlüğe alır. Ancak bu sözlük haricinde hiçbir kaynak sözcüğün ilgili anlamını barındırmadığı gibi halk arasında da bu kullanıma rastlanmamaktadır.

Sözlükte kimi sözcükler için yapılan köken bilgisi açıklamaları yetersiz kalabildiği gibi çıkış noktası kuşku uyandırabilenler de göze çarpar¹². Diğer yandan standart Türkçedekinden kullanım, anlam, ses veya biçim açısından bir farkı olmayan sözcüklerin de etimolojisinin yapılması sözlüğün sınırlarının iyice çizilemediğini gösterir:

¹² İncelemenin sınırını aşacağından etimolojik bilgilere girilmeyecektir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

yaman- ‘abanmak, eğilip kapanmak...’... (s.:584)

belemek ‘çocuğun giysilerini değiştirerek kundaklamak.’... (s.:98)

Bener Hakkı Hakeri gibi Orhan Kabataş da sözlüklerinde ‘Kıbrıs Türkçesi’ terimini kullanır. Bu terim bugün birçok araştırmacı tarafından benimsenmediği gibi içerik olarak da yanıltır. Kıbrıs ağzı (Kıbrıs Türk ağzı) Türkiye Türkçesine bağlıdır. Kıbrıs Türkçesi terimi Azerbaycan Türkçesi gibi daha farklı bir anlam çağrıştırmaktadır. Nasıl Türkiye Türkçesinin diğer ağzları Adana ağzı, Urfa ağzı gibi bir adlandırmaya tabii tutuluyorsa, Kıbrıs’ta konuşulan Türkçenin de onlardan farklı bir konumu olmadığından aynı adlandırma yolunun izlenmesi beklenirdi.

Şimdiye kadar sıraladığımız sözlükler haricinde Kıbrıs ağzının söz varlığı için önemli olabilecek, üniversitelerin ilgili bilim dallarınca yaptırılan bitirme tezlerini vb. de anmalıyız. Bu çalışmaların içinde veya sonlarında derlenen/ incelenen malzemenin iyice anlaşılması için sözlük ilaveleri de bulunur. Yapılan bu çalışmaların çoğu yayınlanmadığı için onlar üzerinde ayrıca durulmayacaktır¹³.

▪ Kıbrıs Türk Takmaadlar ve Ünvanlar Sözlüğü 1-2¹⁴:

Mustafa Gökçeoğlu tarafından hazırlanıp yayınlanan sözlük Kıbrıs ağzından çok Kıbrıs Türk halk kültürüne yönelik hizmet sunmuştur. Ancak Kıbrıs Türkü’nün ad verme eğilimini göstermesi açısından özellikle dilbilimcilerin ilgi alanına gireceği anlaşılmaktadır.

Gökçeoğlu’nun öteki iki sözlüğündeki eksikler burada da devam eder. Araştırmacı iyi bir derleyici olmakla beraber, konunun uzmanı olan kişilerden de akademik yardım alırsa çalışmalarında daha sağlam verilere ulaşmış olacaktır.

Alanında bir ilk olan eser, daha çok halk edebiyatı araştırmacılarını ilgilendirecek malzemeyi içerdiğinden yöntem sorunlarını da onların sıralaması daha yerinde bir tutum olacaktır.

¹³ Kıbrıs ağzı ve kültürü üzerine yapılmış tezler ve öteki çalışmaların topluca listesini görmek için bkz.: Necdet Osam ve Meltem Keleşir (2006), “Bibliography of studies on Turkish Cypriot dialect”, *International Journal of the Sociology of Language*, s. 107-117.

¹⁴ Mustafa Gökçeoğlu, (2007) *Kıbrıs Türk Takmaadlar ve Ünvanlar Sözlüğü*, Lefkoşa: Gökçeoğlu Yayınları.

Kıbrıs ağzının söz varlığını içeren sözlükleri şöyle sınıflandırabiliriz:

◇ **Coğrafi ölçütlere göre:**

1. Standart dilin hâkim olduğu coğrafyadaki ağızların tümünün söz varlığından yararlanarak oluşturulmuş sözlüklerde yer alan Kıbrıs ağzı söz varlığı: (Derleme Sözlüğü).
2. Ada genelinde konuşulan ağzın söz varlığına yönelik sözlükler: (Hakeri'nin ve Kabataş'ın sözlükleri)
3. Sadece belli bir ilçe, köy gibi daha küçük bölgede konuşulan, homojen bir ağzın söz dağarcığını tesbit etmeye yönelik olanlar: (Bitirme tezleri ve bu tezlerin bir bölümündeki sözlükler vb.).

◇ **Malzemeye göre:**

1. Genel söz varlığına yönelerek hazırlanan sözlükler: (Hakeri'nin sözlüğü)
2. İçerik olarak belli bir sınırlandırmadan sonra hazırlanan sözlükler:
 - 2.1. Atasözleri ve deyim sözlükleri: (Gökçeoğlu'nun tanıtılan ilk sözlüğü)
 - 2.2. İkilime sözlükleri (Gökçeoğlu'nun tanıtılan ikinci sözlüğü)
 - 2.3. Kişi adları ve lakap/ünvan sözlükleri (Gökçeoğlu'nun tanıtılan son sözlüğü)

◇ **Yönteme göre:**

1. Kökenbilgisi sözlükleri: (Kabataş'ın sözlüğü)
2. Eşzamanlı sözlükler: (Kabataş'ın sözlüğü dışında tanıtılanlar)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Sonuç

Kıbrıs ağzının söz varlığını kayıt altına almak için yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülen bir gerçek. Türkiye’de halen ağız sözlükçülüğü konusunda oturmuş bir yöntem olmayışı, bu sahada yapılan çalışmalara çok fazla itibar edilmemesi sözlük hazırlayıcısını belli bir yöntem geliştirmeye baş başa bırakmaktadır.

Her şeyden önce sözlük hazırlayacak kişilerin bu konuda iyi bir bilgiye sahip olmaları gerektiği açıkça kendini ele vermektedir. Bu tür donanıma sahip olmayan kimi araştırmacıların giriştikleri bireysel çalışmalar Kıbrıs ağzındaki söz varlığının kaybolmadan önce tesbiti için önemli bir hizmet sunmuştur. Fakat derlenen malzemenin yeniden değerlendirilmesi gerektiği gibi, sözlüklerin daha güçlü bir yöntemle ihtiyaç duyduğu da bir gerçek. Hemen hemen tanıtılan her sözlükte benzer hataların yapılmış olması bu savı güçlendirir. Bundan sonraki aşamada sözlükler yeni eklemeler ve düzeltmelerle genişletilebilmeli gibi, kayıt altına alınmış malzeme farklı açılardan da araştırmacılar tarafından değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım (1976), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II**, Ankara: TDK Yay.
- BOZ, Erdoğan (2006), “Sözlük ve Sözlükçülük Sorunu” **Türkçenin Çağdaş Sorunları**, s. 1-44.
- DEMİR, Nurettin (1999), “Ağız Sözlükçülüğü” **Kebikeç**: s. 67-75.
- EREN, Hasan (1963), “Kıbrıs’ta Türkler ve Türk Dili”, **Onuncu Türk Dili Kurultayı Bildirileri**, s. 37-50.
- EREN, Hasan (1971), “Kıbrıs Ağzının Kökeni”, **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü = Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri**, seri I, sayı A2, s. 347-359.
- GÖKÇEOĞLU, Mustafa (1991), **Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- GÖKÇEOĞLU, Mustafa (1997), **Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- GÖKÇEOĞLU, Mustafa (2004), **Kıbrıs Türk İkilemeleri ve Ses Yansımaları Sözlüğü**, Lefkoşa: Kıbrıs Türk Eğitim Vakfı Yayınları.
- GÖKÇEOĞLU, Mustafa (2007), **Kıbrıs Türk Takmaadlar ve Ünvanlar Sözlüğü**, Lefkoşa: Gökçeoğlu Yayınları.
- GÜMÜŞATAM, Gürkan (2006), **Yapı ve Anlam Açısından Kıbrıs Türk Ağzındaki Deyimler**, DAÜ, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Gâzimağusa (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- HAKERİ, Bener Hakkı (2003), **Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü**, Gâzimağusa: Suna ve Ata Atun Mağusa Tarihini Araştırma ve Yazın Vakfı Yayını.
- KABATAŞ, Orhan (2007), **Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü**, Lefkoşa: Öncü Basımevi.
- KOCAMAN, Ahmet (1998), "Dilbilim, Sözlük, Sözlükçülük" **Kebikeç**, s. 111-114.
- OSAM, Necdet ve KELEPİR Meltem (2006), "Bibliography of studies on Turkish Cypriot dialect", **International Journal of the Sociology of Language**, s.107-117.
- TDK (1993), **Derleme Sözlüğü**, Ankara: TDK Yay.
- TDK (2005), **Türkçe Sözlük**, Ankara:TDK Yay.
- TDK, Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü,
http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=kar_napa (ET: 28.07.2009)
- USTA, Halil İbrahim (2007), "Türkçe Sözlük Hazırlamada Yöntem Sorunları" **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, c. 46, sayı 1, s. 223-242.
- YILDIZ, Osman (2007) , "Isparta Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar", **Turkish Studies - Türkoloji Araştırmaları**, V.2, s.790-800.